

Ёндошувига кўра ахборий интервью, интервью-монолог, интервью-диалог, интервью-протокол, блиц интервью, интервью-полилог, интервью-сукут.

Интервьюнинг қайси тури қўлланилмасин мақсад керакли маълумотни олиш ва аудиторияга узатишдир.

Адабиётлар

1. Цвик В.Л. Телевизионная журналистика. М.: Аспект Пресс, 2004. -382.
2. Мадримов Т., Мадримов К. Ҳар затнинг ўз тарихи бар. Н.:Билим. 1994. -132.
3. Багиров Э., Борецкий Р., Глуховская Л., Григорянц Н., Кацаев И. Жанры телевидения. М. 1967. -252.
4. Shrivastava K.M. News reporting and editing. Second revised edition –India: New Dehli, 1991. –р.26.
5. Terry Ellmore R. Mass Media dictionary USA. М.: рус.яз. 1992. -668p
6. Ворошилов В. В. Журналистика. Учебник. СПб: Михайлова. 1993.-304с.
7. Мельник Г.С., Тепляшина А.Н. Основы творческой деятельности журналиста. М.: СПб: Питер. 2009. -272.
8. Современная журналистика. Рук. проекта: д.и.н. Ирназаров К.Т., авторы: проф., д.и.н. Нестеренко Ф.П., д.и.н. Ирназаров К.Т., к.ф.н. Маматова Я.М. Т.: Zarqalam, C.137.
9. Ҳамдамов Ю.Тараққиёт мезони. Т.: O'zbekiston. 2013. -216.
10. Саидов Ҳ. Жамиятнинг демократлашуви жараёнида ахборот жанрларининг ривожланиш омиллари. Т.:TA'LIM MEDIA. 2020. -192.
11. Асадуллаев М. Телевиденининг назарий ва амалий асослари: ЎзТВ 65 ёшда (матн+фотоларҳалар). Т.: MUMTOZ SO'Z. 2021. -584.
12. Теория и практика советской периодической печати. Под ред. Пельта В.Д. М.: 1980, С.227-237.
13. Тертычный А.А. Жанры периодической печати. М.: Аспект Пресс. 2000.
14. Грабелников А.А. Работа журналиста в прессе. М.: 2001.
15. Телевизионная журналистика. М.: 1998.
16. Ким М.Н. Новостная журналистика. Учебник. Санкт Петербург. Из.Михайлова В.А. 2005. С.251.
17. Кузнецов Г.В. ТВ-журналист. М.: изд.Моск.ун-та. 1980. -256.
18. Пальгунов Н. Заметки об информации. М.:1967. С.23.
19. Лугат. Журналистика-реклама-паблик рилейшнз. Маълумотнома. Т.: Зар қалам. 2003. -400.
20. Ҳозирги замон журналистикаси. Т.: Aloqachi. 2008. -304.
21. Алламбергенова П. Тележурналистика жанрлари. Т.: Янги аср авлоди. 2004. -120.
22. Мясникова М.А. Телевидение как феномен культуры. Изд. Екатеринбург. Уральского университет. 2017. -140.
23. Мельник Г. Общение в журналистике. 2-е изд, перераб. СПб.: Питер. 2008. -235.
24. Умиров С. Жанр сенга бокмаса. Ўзбекистон матбуоти. 2006. 2-сон.
25. Арифхонова С. Телевизионная журналистика. Т.: 2007. С.31.
26. Коммуникация в современном мире. ВГУ. 2007. -238.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада интервью жанри назарияси, таснифи таҳлил қилинди. Бу борада олимларнинг қарашларига муносабат билдирилди. Шунингдек, ўзимизнинг таснифимиз тақдим этилди.

РЕЗЮМЕ

В данной статье анализируется теория и классификация жанра интервью. Были прокомментированы взгляды ученых на этот вопрос. Также была представлена наша собственная классификация.

SUMMARY

This article analyzes the theory and classification of the interview genre. The views of scientists on this issue were commented. Our own classification was also presented.

НУРАБЫЛЛА ЖЫРАЎ МЕКТЕБИ ГИНЕАЛОГИЯСИ ХАҚҚИНДА ГЕЙПАРА ОЙЛАР

С.Б.Аяпов – еркин излениўши

Эжинияз атындағы Нөкис мамлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: кўбиз, жирова, жировчилик мактаби, достон, мақол, адабий мерос, урф-одат.

Ключевые слова: кобуз, жирова, школа жирова, эпос, пословица, литературное наследие, традиция.

Key words: kobiz, fat, fat school, epic, proverb, literary heritage, tradition.

Хар бир халықтың өзіне тән жазба хәм аўызеки әдебиятлары бар. Сол сыяқлы қарақалпақ халқыныңда салт-дәстүрлері, нақыл-мақаллары, халық қосықлары, ертекерлері хәм дәстанлары бар. Мине усы халық жыра-ларын, батырлық дәстанларын ең ески заманлардан берли шеберлик пенен аткарып қиятырған өнер түри бул жыраўшылық өнері болып есапланады. Жыраўшы-лық өнері қарақалпақ халқының ертеден қиятырған өнері болып, оны усы күнге шекем атадан-балаға, устаздан-шәкіртке жеткерип келген бир қанша жы-раўлардың мийнетлерін айтыўға болады. Тийкарынан жыраўшылық шежиреси XIV әсирде Сопбаслы сыпыра жыраўдан басланған болса, кейин ала Жиен жыраў, Жиёмурат, Халмурат, Дүйсенбай, Айтуўар, Доспанбет, Мүйтен, Шаңқай, Қазақбай, Нурабылла, Есемурат, Ажимурат сыяқлы жыраўлар даўам етип келген. Ҳәзи-ри ўақытта бул жыраўлар хакқында қаншалли көплеў мағлыўматты билиўди қалесекте жазба дәрежелерде оғада аз болғанлықтан өткен жыраўлардың әуладлары, шәкіртлері хәм халық арасынан жыйналған мағлыўматлардан пайдаланыўға мәжбурмиз.

Ал, бул мақаламызды сол жыраўлардың бири болған Нурабылла жыраў мектеби, оның шәкіртлері хәм шынжырма-шынжыр даўам етип келген урпақлары хакқында кеңнен сөз етимиз.

Уллы айтқыш жыраў Нурабылла Қаражан улы 1862-

жылы Қарақалпақстанның хәзирги Тахтакөпир менен Шымбай районының арасындағы Есим бойы Нәўпир деген жерде дүньяға келген. Әкеси Қаражан етиқшилик етип күн көрген. Ал, жыраўшылық қәсиби болса Нура-былладан таралған. Нурабылла балалығынан жы-раўшылық қәсибине қызыққан болып дәслең Қанназар, Қали, Турымбет жыраўлардан Қоблан, Едиге дәстанын тыңлайды хәм Шымбайдағы Пәлеке жыраўдың изине ерип оннан Алпамыс дәстанын үйренеди. Соңынан Ну-рабылла Хорезмнің Шабат районындағы Ерман жы-раўдан Шарьяр дәстанын үйренеди. Бирақ Ерман жы-раўдың үйинде көп жүрмей сол ўақытлардағы «Ақ кий-из» деген саўдагер қаруанына ерип Бухараға барады. Қарақалпақ жыраўларында бурыннан қиятырған дәстүри бойынша жыраўшылық өнерін жетилистириў хәм хакыйқат жыраў болып атанып қайтыў ушын Буха-раға (Нуратаға) баратуғын болған. Бухараға барып Қалмурат улы Қазақбай деген жыраўды излеп табады хәм оның қолында 25-ай шәкірт болып хизмет қылады. Кейин Бухарадан қайтип Хорезм, Қарақалпақ этирап-ларында қолдан-қолға тийдирмейтуғын атаклы жыраў болады. Нурабылла жыраўдың жырлайтуғын репер-туарлары «Алпамыс», «Қоблан», «Шора», «Шарьяр», «Едиге» хәм өзи дөреткен Суржылан деген дәстанлары, тарихый жырлары, толғаў, термелери болған. Ал дәстан атқарғанда пайдаланатуғын сүйикли наамалары

Шербейит, Ылғал, Толғау, Сыбай, Яр-яр, Жан-жан, Хай-яр, Шалқар, Таңатар, Яғлыбәхәр, Ерман толғауы, Нурабылла толғауы, Шаңқай, Айтыұар сыяқлы қобыз намалары болған [1].

Нурабылла жырау өзинің жыраушылық қылған дәуірінде айтықш жырау болуы менен бир қатарда үлкен устазда болған хәм изине жигирма төрт шәкирт ертип жыраушылық сырларын үйреткен. Олар: Әбди-расиули (Әбдир – Қалбала), Бекимбет Казаков, Ерполат, Қуат, Қуламет Уббиев, Сейтмурат, Алламурат, Сапар, Сапар, Бердақ, Дошнияз, Бегжан, Жаксымурат (Жанабазар болысы Қарақалпақ), Өтебай, Мәтқурбан, Қурбанбай, Жанназар сыяқлы жыраулар болса, ал қалған жетеуі оңлы жырау болмаған хәм көбисиниң атлары халық ишинде умыт болып кеткен.

Нурабылла жырау қарақалпақ жыраулары ишинде атқарушылық шеберлиги, хаўазының бәлентлиги жағынан ең атақлы жыраулардан бири есапланады. Ол жыраушылықты кеңнен таратқан сөздің, саздың, шебери болған адам, халық оны оғыры сүйген. Нурабылла жырау устазларынан үйренген жыраушылық кәсибин өзинің баласы Есемуратқа да үйреткен хәм 1927-жылы 64-жасында қайтыс болады.

Нурабылла жыраудан Айтмурат, Есемурат, Өтемурат атлы балалары болып, солардан Есемурат ата кәсибин қуып әкесинің изине шәкирт болып 16 жыл ерип саз бенен сөз үйренеди.

Есемурат Нурабуллаев 1983-жылы дүньяға келип 16-жасқа шығуыдан әкеси Нурабылла жыраудың изине ерип Қоблан, Едиге, Алпамыс, Шәрияр, Шора сыяқлы дәстанларды үйренеди [2]. Әкеси өлгеннен кейин өзи туғылып өскен ауыллары менен далалары, узақ жерлерди үзликсиз гезип, өз алдына жыраушылық қылып, ел аралаған.

Есемурат жырау заманласлары Өгиз жырау, Ерполат, Қыяс жыраулар менен Төртқуде, Ташкентте өткерилген олимпиадаларға қатнасып ең жоқарғы орынларды ийелейди. 1931-жылы республикамыздың ең талантлы ўәкиллери болған Өгиз жырау, Қыяс жырау, Қаражан бақсы, Жапақ бақсы, Айымхан Шамуратовалар менен Москвада қарақалпақ халқының әйемнен киятырған музыкасы бай екенлигин, зор талантлы шеберликleri арқалы көрсетти хәм сол күнлерде жырауларымыз Москвада 18 күн болып Яр-яр, Хаўжар, Шербейит, Сыбай, Ылғал, Нурабылла толғауы хәм тағы басқа жаңа заман қосықларын айтып пластинкаға түсирди хәм радиоға берип қайтты.

Есемурат жыр жырау менен биргеликте, дәстанды творчестволық жақтан қайта ислеу уқыбына да ийе болған. Есемураттың «айтықш жыраудың әулада» деп халық хұрметлейди хәм оның жырын сүйип тыңлайды. Ол ел аралағанда «жырау келди» демей, ауылға «Нурабылланың баласы» келди, деп сол арқалы Нурабылланың даңқын еске алып отырған [3].

Жыраудың өмир бойы халық алдында ислеген мийнетин бахалап АССР Жоқарғы Хұрмет грамоталары менен сыйлықланған. Есемурат жырау бурынғы жыраулар дәстүри бойынша бир қанша шәкиртлер таярлаған. Солардан 1924-жылы туғылған өзинің Ажимурат деген баласын изине ертип жырау етип шығарады хәм 1979-жылы 86-жасында қайтыс болады.

Нурабылла жыраушылық мектебинің кейинги ўәкили, Есемурат жырау жолының даўамшысы болған

Әдебиятлар

1. Айымбетов Қ. «Халық даналығы» -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1968.
2. Мақсетов Қ. «Дәстанлар, жыраулар, Бақсылар» -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1992.
3. Айымбетов Қ. «Халық даналығы» -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1968.
4. Қайратдинов А. «Қобыз намалары» -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1986.
5. Адамбаева Т. «Жырау намалары» -Нөкис: «Қарақалпақстан»
6. Ерманов Е. «Жумабай жырау Базаров» -Нөкис: «Қарақалпақстан», 2000.

Ажимуратта жыраушылыққа ықласы жаслығынан басланады. Балалық дәуірінен атасынан қобыз шертиўди үйренген Ажимурат, алдын ала жеңил терме-толғаулар, ер жеткеннен кейин дәстанларды айтып халық сейиллери, той-мерекелерде әкесинің қасында жүрип, атқарушылық шеберлигин кунт пенен ийелеп баслайды хәм тез арада «бала жырау» атағы менен таныла бастады. Кейин ала қонсы ауыллардағы той-мерекелер әке-бала жырауларсыз өтпейтуғын болады.

Билимге қуштар теңлеслери қатары үлкен қалаларда оқыўды әрман ететуғын Ажимурат жаслық әрманларын жасырынша сазға қосып жүрген күнлеринде урыс басланғанлығы хәккындағы суўық хабарды еситип, жүрегинде қорқыныш пайда болды хәм ўатан қорғауына атланатуғын ўақыт келгенинде атасынан мийрас ески қобызды маңлайына тийгизип, қулақларынан суйди. Кейин Қара уйдың қабырғасына илдирип урысқа кетти. Урыс жеңис пенен жуўмақланып, саў-саламат елге қайтқаннан кейин, даслеп Ахунбабаев атлы ауыл кеңесинде хаткерлик қылды. 1950-жылы Қоңырат халық театрына ағза болды хәм бул жерде быраз мүддет халқымызға мәдени хызметлер көрсетти.

Ажимурат жырау тойларда «Қоблан» дәстанын атқарғанда еситип отырған халық таңға шекем кирик илентирмей гә кулип, гә жылап отырып тыңлаитуғын болған. Ол хәккында Өзбекстан халық хофизы Жумабай жырау Базаровтың «Ажимурат атамлар Қоблан дәстанын атқарғанда халықты жылатпай қоймаитуғын еди» деген тәриплеринің өзи де Ажимурат жыраудың тәсирли даўыс ийеси хәм шебер атқарушысы болғанлығынан дәрек береді.

Әлбетте, өз даўысы, өз жолына ийе жыраудың жеке репертуары бай хәм рен-бәрең болып табылады. Ол онлап терме-толғаулардан тысқары қәдриятларымыз хәм жоқары инсанийлық пәзийлетлерин, Ыатанға садықлық хәм мухаббатты, батырлықты улыңлаушы зарур тәрбиялық әхмийетке ийе «Қоблан», «Алпамыс», «Шәрияр», «Ер Шора», «Едиге», «Ерзийўар», «Қырыққыз» дастанларын толық яд билген хәм шеберлик пенен өмири ақырына шекем айтып келген.

Нурабылла жырау мектебин Есемурат, Ажимурат жыраулардан тысқары Нурабылла жыраудың биринши перзенти Айтмураттың баласы Атамуратта даўам еттирип, жыраушылық пенен шуғылланып баласы Турғанбайға устазлық етип қобыз сырларын үйреткен. Қала берди Есемурат жыраудың Оразхан атлы қызынан тыўылған Ибрайым Нуржанов, атасы Есемураттың қолында тәрбияланып олда халық арасында жыраушылық етип күн көрген. Атамураттың баласы Турғанбай жырау болса Қоңыраттағы Есемурат жырау атына қойылған балалар музыка хәм көркем өнер мектебинде жұмыс ислеп Нурабылла, Есемурат, Ажимурат, Атамурат сыяқлы шынжырма-шынжыр даўам етип келген жыраушылық өнерин, жас талант ийелерине үйретиўде өз үлесин қосып келген.

Биз Нурабылла жырауды қарақалпақ жыраушылық шежиресинде Соппаслы сыпыра жырау, Жийен жыраулардан кейинги салмақлы из қалдырған жырау болып қалмастан, отырып оның ислеген мийнетлери, таярлаған шәкиртлери, даўамшы урпақлары хәм олардың атқарған намалары менен дәстанлары елде көп жыллар даўамында халқымыз ядынан өшпейди.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада қарақалпақ жировчилик санъатида әркин из қолдирған жиров Нурабулла Қаражон ўғлинин хәти ва ижодий фаолияти, унинг шогирдлари ва авлодлари ҳақида сўз юритилади. Бундан ташқари Есемурат, Ажимурат, Атамурат,

Турганбай сингари жироларнинг ўзига хос овози, ижро қилиш маҳорати ва репертуарлари ҳақида атрофлича маълумот берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассказывается о жизни и творческой деятельности Нурабуллы сына Кораджона, его учеников и потомков, оставивших яркий след в искусстве каракалпакского жирова. Кроме того, дана подробная информация об уникальном голосе, исполнительских способностях и репертуаре таких жиравов, как Есемурат, Ажимурат, Атамурат, Турганбай.

SUMMARY

This article tells about the life and creative activity of Nirabulla Qorajon son, his students and descendants, who left a bright mark in the art of karakalpak dzhirovism. In addition, detailed information is given about the unique voice, performance skills and repertoire of giraffes such as Esemurat, Ajimurat, Atamurat, Turganbay.

ҚАРАҚАЛПАҚ ХӘМ ҚАЗАҚ ЖЫРЛАРЫНДАҒЫ ОБРАЗЛАРДЫҢ УҚСАСЛЫҒЫ ХӘМ АЙЫРМАШЫЛЫҚЛАРЫ

Г.Базарбаева – еркин излениўши

Әжсинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: қарақалпақ халқ достони, қозоқ эпоси, образ, типология, фольклоршунослик, ботирлар қўшиғи, версия, вариант.

Ключевые слова: каракалпакский народный эпос, казахский эпос, образ, типология, фольклор, богатырская песня, версия, вариант.

Key words: Karakalpak folk epic, Kazakh epic, image, typology, folkloristics, heroic song, version, variant.

Бүгинги күнде қарақалпақ хәм қазақ халықларының жырларын салыстырып үйрениў-фольклортаныў илиминде әҳмийетли мәселелерден бирине айланбақта. Әсиресе, эпослардағы образлар типологиясын изертлеў, олардың уқсаслық хәм айырмашылықларын салыстырып талқылап үйренилиўи тийис мәселелерден бири.

Хәр халықтың батырлық жыры ең алды менен сол халықтың басынан кеширген тарийхый ўақыялары менен тығыз байланыслы болады. Қахарманлық жырлар халықтың әсирлер бойы өзи сақлап келген өшпес мийрасларынан, сол халықтың қандай батырлары бар екенлигин, батырлар жырынан оқып билсек болады. Қарақалпақ хәм қазақ жырларының батырлар жырларындағы образларды салыстырып үйрениў арқалы олардың бир-бирине жүдә уқсас екенлиги көзге тасланады. Мәселен, қарақалпақ халқының «Ер Шора» [1] дәстанындағы Ер Шора батыры менен қазақ халқының «Шора» [2] дәстанындағы Шора батыр образларын талқылап көргенимизде, бул дәстанлардағы қахарманлардың тәғдирлері, турмыс-тиришилиги, ақыл - парасатлылығы, ата-анаға, халқына деген хұрметі, сүйиклисине деген садық мухаббаты бир-бирине жүдә уқсас келеди. Биз усы дәстанларды үйрениў арқалы сол бурынғы жасап кеткен ата-бабаларымыздың өмир тиришилиги қандай болғанлығын көремиз.

2000-жылы «Қарақалпақ халық дәстаны «Ер Шора» Ж.Низаматдинов тәрәпинен арнаўлы түрде изертленген болса [3], 1998-жылы қазақ халқының «Шора батыр» эпосы А.А.Мамытовлар [4] хәм Б.С.Қорғанбековлар [5] тәрәпинен арнаўлы түрде изертленген. Деген менен қарақалпақша «Ер Шора» дәстаны менен қазақ халқының «Шора» жырын арнаўлы түрде салыстырып изертлеў жумыслары жүргизилмегенлиги себепли, бүгинги күнде фольклортаныў илиминде бул еки дәстанның уқсаслық хәм өзгешелик тәрәплерин типологиялық жақтан салыстырып үйрениў баслы мәселе болып табылады.

Тарийхый шынлық болсын, я болмаса халық қыялынан туўсын, әйтеўир хәрғезде өмир сүрген халық батырларының қахарманлықлары халық эпосының тийкарғы мазмунын қурайды, оның негизги идеясын анықлайды эпоста батыр жалғыз сүўретленбейди [6:8]. Батырлар жырларының үлкен айырмашылығы соннан ибарат: хәр қашан да батыр менен бирликте бирдей, оның әтирапында тулғаланып турақлы сүўретленетуғын қурамалы қахарманлар да бар болып, олар ең алды менен батырдың гейде қалыңлығы, гейде хаялы, оның қасындағы дослары, хәттеки астына минген аты да өзгеше көзқараста сүўретленеди.

«Ер Шора» менен «Шора» - түркий тиллес халықлардың ишинде қарақалпақ хәм қазақ халқында

дәстан түринде сақланып, бизге келип жетти. Еки дәстандағы образларды салыстырып үйрениўде, қарақалпақ халқының «Ер Шора» дәстанын Өтенияз жыраў Ийимбетов варианты менен қазақ халқының «Батырлар жыры»ндағы «Шора» вариантының образларын анализлеўди мақул таптық. Бул еки дәстанда да батырлар бай баласы болады. Қарақалпақша вариантында Ер Шораның әкеси Нәрикти аўыл таныған бай, ал анасы болса Ақдәўлет деп сүўретленген хәмде оның қарындасы да болғанлығы, оның аты Гүмисай деп келтириледі. Ал, қазақша версиясында Шора батырдың әкеси Нәрик ноғай халқының ханы ретинде сүўретленген хәм де бунда батырдың бир перзент екенлиги айтылады. Оның анасы Меңли, достысы Қулыншақ. Қахарманлық дәстанларда батырдың аты хәм курал жарағы бас орынға қойып сөз етилетуғынлығы бизге белгилі.

«Ер Шора» дәстанының қарақалпақша хәм қазақша версияларында батырлар ең алды менен ат таңлайды. Ат образының дәстанларда сүўретленіўи, қахарманлық дәстанларда батыр образы менен бирдей сүўретленеди. «Ер Шора» дәстанының еки халық версиясында да батырдың ерлиги, күши, ғайраты сүўретленеди. Қарақалпақша версиясында Ер Шораның атының аты Шубар ат болады, ал қазақша версиясында Шора батырдың аты Таспакер деп айтылады.

Қарақалпақша мен қазақша версияларында атларды таңлаўдағы өзгешелиги Ер Шораға мың жылқының ишинен жақсы ат табылмай әкеси қулардың басшысы Ғодарға және жылқы барма оны да көрсет деп айтады. [1:119]. Ғодар сонда тек үш жылқы қалғанлығын айтады. Бай бул жылқыларды да көзден өткерип, еки жылқының соңына зордан жарап киятырған Шубар тайды көреді хәм сол тайды ұслатып, Шораға еншиге береді. Шубар тайды Ғодарға бағыўға береді, ал баласы Ер Шораны сол қулардың басшысы Ғодарға бала етип береді. Қалмақтың бийи Әлий бий қәлпелери менен бирге қус аўлаўға шығады, қайтар гезде еки қәлпеси бийден адасып қалып Нәрик байдың аўылында жүрип Шубар атты көреді. Шубарды қәлпелер тартып алмақшы болады, бирақта атты Ғодар оларға бермейди [1:120]. Қазақша версиясында да Шора батырдың Таспакер атына Ақташ хан алпыс бийине Нәриктиң баласы Шораның атын алып кел деп жибереди [2:62-63]. Бийлер Нәрик ханнан Таспакер атты тартып алып кетеди, ашыўы келген Нәрик хан өзи қуып барайын десе, атты ала алмай, Ақташ ханның бийлериниң қолында өлип кетсем, мениң қайда кеткенимди Шора балам билмей қалар деп баласының үйине келеди. Шора батыр әкесиниң алдына шығып не болғанын сорайды. Сонда әкеси болған жағдайды айтады. Еки халықтың батырлар жырында батырлардың ақ кеўиллиги, мейримлиги, не жаманлық болса өзиме